

ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ-ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ВИХОВУЮЧОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду шляхів реалізації принципу виховуючого навчання для формування валеологічних цінностей дітей-підлітків, а саме: через зміст освіти, через організацію процесу навчання та через особистість самого педагога. Проаналізовані основні освітні документи, що визначають зміст освіти, в частині визначення ними завдань щодо виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків. Презентовані дані проведеного дослідження щодо відбору матеріалу для вивчення навчального предмета «Основи здоров'я».

Ключові слова: виховання валеологічних цінностей, принцип виховуючого навчання, зміст освіти, формування здорового способу життя.

FORMATION OF VALEOLOGICAL VALUES OF CHILDREN-TEENAGERS IN THE PROCESS OF UPBRINGING TEACHING

Annotation. The article is sanctified to consideration of ways of realization of principle of upbringing teaching for forming of valeological values of children-teenagers, namely: through maintenance of education, through organization of process of upbringing teaching, and through personality of teacher. Basic educational documents that determine maintenance of education are analyzed, in part of determination by them tasks in relation to education of valeological values of children-teenagers. Data undertaken a study are presented in relation to the selection of material for the study of the educational article of "Basis of health". During examination, that the students of colleges conducted, among four divisions of curriculum "Basis of health", obligatory object for a study in 1-9 classes, "Health of man", "Physical health", "Psychical and spiritual health", "Social health", were selected by them as the most important themes for a study.

Experimental introduction of the curriculum changed on results of examination witnessed the substantial increase of quality of gain knowledge, change of relations and intentions for the representatives of experimental group.

Undertaken a study witnessed that for forming of valeological values of children-teenagers the most effective way of application of educative studies is the use for the studies of corresponding maintenance of education. The marked grounds for realization of adjustment of curriculum the "Basis of health" for 5-9 classes of establishments of secondary education and allows to build the curriculum of corresponding continuation of course in 10-11 classes on module principle, taking away the most ponderable themes and questions for a study.

Keywords: education of valeological values, principle of upbringing teaching, table of contents of education, health promotion.

Постановка проблеми. Сучасний стан здоров'я дітей і молоді нашої країни викликає серйозне занепокоєння фахівців різних галузей. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2016 році зареєстровано серед сільських дітей (0–17 років) 1566,68 захворювань на кожну тисячу, для міських – показник є вищим (1886,69 на 1000 дітей (14, с. 8). Безумовно, не залишаються осторонь означеної проблеми і педагоги: науковці та практики. Сьогодні питання виховання валеологічних цінностей дітей-підлітків отримують чільне місце в педагогічній науці.

В умовах реформування національної системи освіти ситуація загострюється й пошуками місця виховання взагалі, загрозою зменшення уваги до цього важливого напрямку формування особистості. Так, з нового освітнянського законодавства зникає звичне для українських освітян словосполучення «навчально-виховний процес», замість якого з'являється термін - «освітня діяльність», який, багатьма сприймається виключно як синонім «навчальна діяльність». У Законі України «Про вищу освіту» (2014 рік) єдина згадка про виховання припадає на статтю 26, у якій визначаються основні завдання закладу вищої освіти: «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах», а про здоровий спосіб життя – дві, одна з яких у цій же статті (2).

Проте, у Законі України «Про освіту» в статті 6 «Засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності» задекларовано єдність навчання, виховання та розвитку (3). На наш погляд, цей триєдиний підхід повністю реалізовується за допомогою виховуючого навчання - дидактичного принципу, за допомогою якого досягається органічний зв'язок між набуттям здобувачами освіти знань, умінь, навичок, засвоєнням досвіду творчої діяльності та формуванням емоційно-ціннісного ставлення до світу, один до одного, до засвоюваного навчального матеріалу (7, с. 87).

Аналіз наявних досліджень і публікацій. Взаємозв'язки навчання та виховання – давня тема в педагогіці. Величезну виховну роль навчання визнавав Я.А. Коменський, який не розділяв ці процеси. Ж.-Ж. Руссо перевагу серед них віддавав вихованню, вважаючи, що навчання має йому підпорядковуватися (1). Автор самого терміну «Виховуюче навчання» Й.Ф. Герbart розглядав цей процес на розвитку шести видів багатостороннього інтересу: емпіричний (до навколишнього світу), спекулятивний (до пізнання речей і явищ), естетичний (до прекрасного), симпатичний (до близьких), соціальний (до всіх людей), релігійний (до служіння “найвищому духові”). Перші три види інтересу, на думку Герbart, повинні задовольнятися вивченням предметів природничо-математичного циклу, а інші три – гуманітарних дисциплін (5). Ідеї виховуючого навчання знайшли своє відображення й в працях видатних українських педагогів К.Д. Ушинського та В.М. Сухомлинського.

Сучасна українська педагогіка розглядає виховуюче навчання як таку організацію процесу навчання, яка забезпечує органічний взаємозв'язок між життєво важливими знаннями, вміннями і навичками та досвідом морально-творчої діяльності особистості, емоційно-ціннісним ставленням до світу та самої себе (9). А досліджують цей принцип навчання у закладах вищої і середньої освіти Світлана Золотухіна, Тетяна Майцейків, Ірина Сопівник та інші.

Вихованню цінностей у підростаючого покоління присвячені праці Івана Беха, Омеляна Вишневського, Руслана Сопівника, Галини Шевченко, Василя Шинкарука. Формування навичок здорового способу життя дітей і молоді, виховання валеологічних цінностей досліджують Ольга Балакірева, Тетяна Бойченко, Лідія Ващенко, Тетяна Воронцова, Станіслав Страшко.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на запропоноване І.В. Сопівник визначення виховуючого навчання як процесу передачі і засвоєння знань, у ході якого формується ціннісне ставлення до природи, країни, людини, праці, до самої себе. (11, с.169), роботи С.Т. Золотухіної, Н.Є. Щуркової (4, 14) можемо виокремити основні шляхи формування валеологічних цінностей дітей-підлітків за допомогою виховуючого навчання. А саме:

1. Через зміст навчального матеріалу. Важко переоцінити значення змісту освіти для формування валеологічних цінностей. Кожен навчальний предмет, кожна дисципліна має величезні можливості виховати певне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. У закладах середньої освіти функцію основного предмета для формування валеологічних цінностей відіграє обов'язків для вивчення в 1-9 класах предмет «Основи здоров'я», який доповнюють інші навчальні предмети, у закладах вищої освіти – дисципліни валеологічного змісту «Основи валеології», «Валеологія», «Вікова фізіологія та валеологія» тощо.

2. Через організацію процесу навчання. Значення мають обрані методи, форми тощо. У навчальній діяльності виробляється стиль діяльності, культура праці, розвивається наполегливість, виховується культура праці, формуються навички самовиховання.

3. Через особистість педагога. Особистість педагога, його гуманізм, ставлення та інтерес до кожного конкретного здобувача освіти, повага до нього суттєво позначається на результатах навчання та виховання.

У цій статті розглянемо перший шлях реалізації виховуючого навчання для формування валеологічних цінностей дітей-підлітків. Згідно законодавства України, основним документом, що визначає зміст освітньої діяльності в галузі загальної середньої освіти, є освітня програма, яка створюється на основі відповідного Державного стандарту загальної середньої освіти (стаття 15 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Державним стандартом початкової загальної освіти нової української школи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87, чітко визначені цілі соціальної і здоров'язбережної освітньої галузі: формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливості, розвиток самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку (12).

Із наведеним перегукується й основна мета освітньої галузі “Здоров’я і фізична культура” чинного Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392), яка полягає у розвитку здоров’язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення, використання здоров’я та дбайливого ставлення до нього, розвитку фізичної культури особистості та готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій (8).

Зазначеним Державним стандартом передбачено формування здоров’язбережувальної компетентності яка визначається як: «здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров’язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров’я та здоров’я інших людей».

Наведене яскраво ілюструє, яку важливу роль у формуванні валеологічних цінностей дітей-підлітків головними освітніми документами відводиться саме змісту освіти. З метою відбору найактуальнішого з точки зору безпосередніх споживачів матеріалу для вивчення нами проведено експертизу із визначення значимості змістових елементів навчальної програми «Основи здоров’я» (6). Експертиза проводилася з використанням діагностико-кваліметричних методів дослідження. Експертам пропонувалося визначити вагомість розділів навчальної програми відносно усього курсу, вагомість тем відносно розділів і питань відносно тем за допомогою м’якого рейтингового оцінювання. Подібні методи поруч із кластерним конструюванням навчальних програм широко розробляються останніми роками С. Сафонцевим і Н. Сафонцевою (10). У нашій країні подібні підходи до конструювання навчальних програм розробляє Л. Ващенко.

Для проведення експертизи нами розроблено експертний бланк, до якого включені теми навчальної програми «Основи здоров’я», згруповані у чотири розділи: «Здоров’я людини», «Фізична складова здоров’я», «Психічна і духовна складові здоров’я», «Соціальна складова здоров’я».

Експертами ми визначили 357 студентів 1-2 курсів відокремлених підрозділів Національного університету біоресурсів і природокористування України. Вибір саме такої категорії експертів здійснювався з декількох причин. По-перше, вікова категорія відповідає учням 10-11 класів закладів середньої освіти та входить до групи «діти-підлітки», виховання валеологічних цінностей у якої ми досліджуємо, по-друге, вони проходили вивчення предмета «Основи здоров’я» під час навчання в 5-9 класах закладів загальної середньої освіти, по-третє, на відміну від учнів шкіл, значна частина студентів проживає у гуртожитках, часто відірвана від батьківської опіки, постійно стикаються із різноманітними викликами та небажаними пропозиціями, частина з них – з невеличких міст і сіл уперше потрапляє до крупних міст із значно більшою кількістю спокус. Саме тому ми вважаємо, що ця категорія експертів може професійніше за інших, ґрунтуючись вже на власному досвіді самостійного життя, визначити важливість вивчення тих чи інших тем, запропонованих шкільною навчальною програмою.

Експертам належало оцінити важливість для вивчення кожного питання теми, розподіливши між ними бали. Аналогічно визначалася важливість вивчення кожної теми в розділі, та важливість розділу. За результатами дослідження переважна більшість респондентів найбільш важливим для вивчення визначили розділ «Соціальне здоров’я» (48% опитаних), у межах якого найбільш важливою темою визначена «Профілактика захворювань, що набули соціального значення». Щодо питань цієї теми, найбільш важливими обрані «Туберкульоз: умови інфікування та розвитку, заходи профілактики» та «Протидія залученню до вживання наркотиків», що засвідчило найбільший інтерес до тем, які мають прикладне спрямування, дозволяють сформулювати відповідні навички безпечної поведінки. Проте більш питання «Соціальні чинники розвитку «хвороб цивілізації» та «Наслідки вживання наркотиків. Міфи і факти про наркотики», які є більш теоретичного спрямування, набрали найменшу кількість балів і можуть бути рекомендовані для самостійного опанування, або на вивчення яких можна зменшити кількість початкових годин.

У розділі «Здоров’я людини», який присвячено загальній характеристиці ознак здоров’я та питанням безпечної поведінки (2 місце – 22% опитаних) популярнішою виявилася тема «Безпека в побуті і навколишньому середовищі», а найвагомішими визначені питання «Принципи безпечної життєдіяльності. Безпека як потреба людини. Види і рівні загроз. Заходи безпеки». Також були відзначені як необхідні для формування здоров’язбережувальної компетентності питання: «Безпека на дорозі» та «Безпека в побуті». Найменш важливими визначені – «Стихийні лиха. Правила безпечної поведінки», «Техногенне середовище. Екстремальні та надзвичайні ситуації. Поведінка в екстремальних ситуаціях» та «Безпека в Інтернеті».

Два розділи, що залишилися, «Фізична складова здоров’я» та «Психічна і духовна складові здоров’я» набрали фактично однакову кількість балів (15,3% та 14,7% відповідно). У розділі «Фізична

складова здоров'я» найбільший інтерес викликають теми, пов'язані із вивчення впливу харчування на здоров'я; у розділі «Психічна і духовна складові здоров'я» - розвитком критичного мислення та умінням приймати рішення. Серед названих тем найбільшу важливість, на думку опитаних студентів, мають наступні питання: «Принципи харчування для здоров'я», «Перша допомога при харчових отруєннях»; «Протидія тиску і маніпуляціям», «Види рішень. Алгоритм прийняття зважених рішень». Знову таки, названі питання носять суто практичне значення та дозволяють сформулювати необхідні навички безпечної поведінки.

За результатами, отриманими внаслідок експертизи навчальної програми з «Основ здоров'я», під час вивчення відповідних тем із зазначеного предмету в контрольних групах закладах середньої освіти, в яких ми проводили дослідження, основна увага акцентувалася на вивченні найбільш значущих за оцінками студентів питань, іншим питанням програми відводилися другорядна роль, або вони переносилися на самостійне вивчення. Проведені зрізи знань та інтерв'ю з учасниками обох груп (експериментальної і контрольної) засвідчили суттєве зростання якості отриманих знань, зміни ставлень і намірів у представників експериментальної групи.

Висновки. На сучасному етапі реформування освітньої системи все більш актуальним стає застосування виховуючого навчання. Проведене нами дослідження засвідчило, що для формування валеологічних цінностей дітей-підлітків найефективнішим шляхом застосування виховуючого навчання є використання для навчання відповідного змісту освіти. Зазначене дає підстави для проведення коригування навчальної програми з «Основ здоров'я» для 5-9 класів закладів середньої освіти та дозволяє побудувати програму відповідного продовження курсу в 10-11 класах за модульним принципом, відібравши для вивчення найбільш вагомі теми та питання.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія «Історія педагогіки». Електронний ресурс. Шлях доступу: http://webhp.kspu.edu/joomla/index.php?option=com_glossary.
2. Закон України «Про вищу освіту». Електронний ресурс. Шлях доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Закон України «Про освіту». Електронний ресурс. Шлях доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Золотухіна С.Т. Тенденції розвитку виховуючого навчання / С. Т. Золотухіна ; АПН України, ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. - Х. : Основа, 1995. - 292 с.
5. Історія педагогіки. Курс лекцій. Електронний ресурс. Шлях доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-504.html>.
6. Основи здоров'я. Навчальна програма для 5-9 класів. Електронний ресурс. Доступ: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
7. Педагогічний словник / АПН, Ін-т педагогіки ; підгот. Н.Б. Копиленко (та інші); відп. ред. М.Д. Ярмаченко. К.: Педагогічна думка, 2001. – 616 с.
8. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Електронний ресурс Законодавство України. Доступ: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
9. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Електронний ресурс. Шлях доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04/ed20040701/find/sp:side:max25?text=%C2%E8%F5%EE%E2%F3%FE%F7%E5+%ED%E0%E2%F7%E0%ED%ED%FF>.
10. Сафонцев С.А., Черных О.В. Диагностико-квалиметрические методы исследований принципов организации компетентного образования/ Вестник ВГУ. Серия: Проблемы высшего образования. 2013, №2, с. 148-154.
11. Сопівник І. В. Виховуюче навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». 2015. № 220. С. 166-171.
12. Урядовий портал. Електронний ресурс. Доступ: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nps/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>.
13. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації – Тернопіль: ТОВ «Тернограф», 2017. – 100 с.;
14. Щуркова Н.Е. Когда урок воспитывает : нравственный аспект /Н.Е. Щуркова. - М.: Педагогика, 1981. - 128с.